

TRAN DÁNIEL

Kriminológiai Tanszék

Témavezető: dr. Borbíró Andrea PhD, adjunktus

AZ UZSORA JELENSÉGÉNEK KONCEPTUALIZÁLÁSA

Kísérlet egy társadalmi jelenség általános szociológiai fogalmának meghatározására

1. Bevezetés

Amikor a hétköznapi beszédünkben szóba kerül az uzsora, valamennyiünknek van elképzelése arról, mit takar ez a fogalom, hiszen egyre gyakrabban olvashatunk e jelenségről szociográfiákban, folyóiratokban, újságokban, találkozhatunk vele dokumentumfilmekben vagy az egyszerű televíziós híradásokban. E megközelítések fogalmi elemei azonban csak részben fedik egymást, így a témakör tudományos vizsgálhatósága megköveteli az uzsora fogalmának pontos meghatározását.

Doktori kutatásom céljából kifejezetten a telepszerű körülmények között élőket érintő uzsora kriminológiai vizsgálatát tűztem ki. Az alapvető szakirodalom feldolgozása során észleltem, hogy az uzsora fogalmának definiálása terén a hazai szakirodalomban hiányosságok, míg a nemzetközi szakirodalomban értelemzavaróan eltérő jelentésárnyalatok találhatók. Miután egy átfogóbb jelenség partikuláris elemét szeretném vizsgálni, problémaként jelentkezik az uzsora fogalmi tisztázatlansága, ezért e tanulmány legfőbb célja, hogy eloszlassa a vizsgálandó jelenség fogalmi keretei körüli bizonytalanságokat, elhatárolja az egymást átfedő definíciókat, és megadja a társadalmi jelenség általános szociológiai meghatározását.

2. Fogalomelhatárolás

Az uzsorának a szakirodalomban többek között van büntető- és polgári jogi, sőt egyházjogi meghatározása is. A hazai szociológiai és kriminológiai szakirodalom már leírta az uzsora jelenségét, de ez csupán hazánk uzsora-helyzetére vonatkoztatható. Hasonló leírások születtek a kelet-közép-európai poszt-szocialista országokban is, ahol az uzsora jelensége a hazai helyzethez hasonló mintázatokat mutat. Azonban a nemzetközi – angol nyelvű – szakirodalomban uzsora alatt sokkal szélesebb területet értenek, amelynek tudományosan csak specifikus részegységeként értelmezhető a rendszerváltó kelet-európai országok uzsorája.

Noha a hazai tanulmányok leírják az uzsora jellemzőit, nem definiálják kielégítően magát a fogalmat. Ezek a kutatások jellemzően az uzsora köznyelvi fogalmával operálnak¹, vagy kifejezetten a jelenség szegénységkultúrához kapcsolódó részeként elemzik, illetve a kutatási terepen észlelt partikuláris jelenséget definiálják.² Az eddig született magyar nyelvű tanulmányok ugyan jól reflektálnak a térségünkben a mélyszegénység és a társadalmi kirekesztettség következményeként kialakuló hiánygazdaságban gazdálkodók helyzetére, de nélkülözik az akadémiai igényességű, általános fogalom-meghatározást. Ez a fogalomalkotó munka azonban a jelenség tudományos feldolgozásához elengedhetetlen. A következőekben fenti állításaimat a magyar büntető- és polgári jogi definíciók, a hazai szociológiai leírások és az angolszász szakirodalom fogalom-elhatárolásainak ismertetésével és elemzésével támasztom alá. Ezt követően a megkísérlem az általános fogalmi keret meghatározását is, mely az ismertetett hazai és angolszász források mellett Jock Young³ társadalmi kirekesztettségről szóló elmélete, Gramsci, Weber, Foucault hatalomról és uralomról szóló elméletei⁴, valamint a szegénységiparról és szegény megélhetési stratégiákról szóló gazdasági és szociológiai elméletekre és kutatásokra épül^{5 6}.

Az uzsora Polgári⁷ és Büntető Kódex⁸ szerinti meghatározásaiból kitűnik, hogy a magyar jog az uzsora fő jellemzőinek a *feltűnően aránytalan ellenszolgáltatást, a rászorult helyzetének kihasználását és az ezek eredményeként jelentkező súlyos vagy további nélkülözést* jelöli meg. Az uzsora szociológiai leírásaiban ezeken túl visszatérő elem az erőszak motívuma és még hangsúlyosabban a hatalmi fölény, ami vagyoni, státuszbeli vagy mindkét okra visszavezethető. Külön kiemelendő az ettől némiképp eltérő, de szükségszerűen ugyanide tartozó „*boltockszás*” jelensége is⁹.

Mindemellett a magyar szakirodalomban van olyan álláspont is, amely gazdasági szükségszerűségnek tartja az uzsorát. Emiatt egyrészt kriminális kísérőjelenségeinek sem tulajdonít különösebb jelentőséget, másrészt az erőszakmentes uzsora büntetőjogi üldözését sem tartja feltétlenül legitim célnak¹⁰. Ebből következően tehát léteznek a hazai szakirodalomban olyan tanulmányok, amelyek az uzsorát nem pusztán a bűnözéssel összefüggésben, hanem önálló, a bűnözéstől alapvetően független, a gazdaságtan és gazdaságszociológia terén értelmezhető fogalomként kezelik.

Az angol nyelvű nemzetközi szakirodalmat fogalomgazdagság jellemzi, amelynek nyilvánvaló előnyei mellett hátránya, hogy a különböző fogalmak között természetesen sok átfedés van. Az uzsora fogalmának konceptualizálásához ezért e fogalmakat alapos

¹ BÉRES 2008. 72.

² MESSING & MOLNÁR 2011.

³ YOUNG 1999.

⁴ FARKAS 2011.

⁵ SOEDERBERG 2014.

⁶ MESSING & MOLNÁR 2011.

⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

⁸ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

⁹ *Boltockszás*: főként kis településeken a kvázi monopolhelyzetben lévő vegyeskereskedések azon gyakorlata, hogy a hiánygazdaságot kihasználva a bolt termékeit – azaz a hétköznapi megélhetés árucikkait – akár hitelre is, ám magasabban a normál piaci ár fölött árulják.

¹⁰ GOSZTONYI 2015.

vizsgálatnak kell alávetni és kísérletet kell tenni elhatárolásukra. Az árnyaltabb meghatározásokat adó angolszász szakirodalom az uzsora ernyőfogalma alatt számos kifejezést használ, az alábbiak szerint eltérő hangsúlyokkal.

A *usury* a legszélesebb értelmű kifejezés a jelenségre az angol nyelvben. A *usury* etikátlan vagy erkölcstelen pénzkölcsön, amely tisztességtelen és aránytalan módon gyarapítja a hitelező javait. *Usurious practices* alatt az ilyen tisztességtelen gyakorlatokat értik. Ez nem csak a judeo-keresztény, de a buddhista, hindu és iszlám kultúrkörben is rendelkezik etikai és vallásjogi hangsúllyal, ami arra vezethető vissza, hogy e világvallások a történelem bizonyos pontjain tilalmazták a – bármily alacsony kamatra is adott – kölcsönt. Magát a hitelezőt *usurer*nek hívni feleslegesen archaizáló, az uzsorást ma sokkal inkább *loan shark*nek nevezik¹¹.

A *loan sharking* terminus különösen problematikus, mivel két hasonló, mégis élesen elválasztható jelenségsoportot fed le. *Loan sharking* alatt értendő a szakirodalomban egyrészt az illegális, erőszakkal társuló, védelmi pénzekkel, prostitúcióval, emberkereskedelemmel, kényszermunkával, de legfőképp szervezett bűnözéssel összefüggő extra magas kamatra való hitelezés. Másrészt a legális, de tisztességtelen feltételekhez, kiváltképp exorbitáns kamathoz kötött, rövid lejáratú, kis összegű kölcsönök szolgáltatása is¹². A szervezett bűnözéshez kötődő *loan sharking*ot a szakirodalom egyértelműen a nagyvárosok etnikai-nemzetiségi enklávéival társítja.

Míg a *loan sharking* bűnözéssel kapcsolatos értelmezése egyértelműen a kriminológia területére vezet bennünket, az uzsora legális, de még mindig kizsákmányoló formájával elérkeztünk a *pay-day loan* kifejezéshez. A *pay-day loan* fogalom a rövid lejáratú, a szokásosnál jóval magasabb kamatra adott fedezetlen kölcsönöket fedi. Hasonló értelmű kifejezés a *payday advance*, *salary loan*, *payroll loan*, *small dollar loan*, *short term* vagy *cash advance loan* is. Ezen kifejezések egyik része arra utal, hogy e kölcsönök a kényes egyensúlyban gazdálkodók fizetésnap előtt jelentkező pénzhéségét voltak hivatottak kielégíteni, mely kölcsönt majd a bérfizetés után kell törleszteni. Másik részük a felvett összegek alacsony összegére és a rendkívül rövid futamidőre vonatkozik¹³. Mind a szakirodalomban, mind a hétköznapi sajtóban nagy nyilvánosságot kapnak e könnyen, akár pár perc alatt felvehető kölcsönök, amelyeket széles körben bírálnak az ideiglenes anyagi nehézségekkel küzdő emberek helyzetének konzerválása és további rontása miatt. A fogalom gazdaságilag a „*poverty industry*”¹⁴ (szegénységipar) jelenség körében is értelmezhető, amely az alacsonyabb jövedelmi rétegbe tartozók periodikusan adódó kiszolgáltatott helyzetére rátelepedő pénzügyi kizsákmányolás intézményes formáinak megjelölésére szolgál. E körben említendő még a *title loan* kifejezés is, amely egyfajta ingó zálogjogra utal. Ez ugyan nem biztosíték nélküli fedezet, de a kapcsolat nem meglepő az uzsora és a zálogjog történelmi kapcsolatára tekintettel.¹⁵

¹¹ MERRIAM-WEBSTER 2016.

¹² PACKMAN 2014.

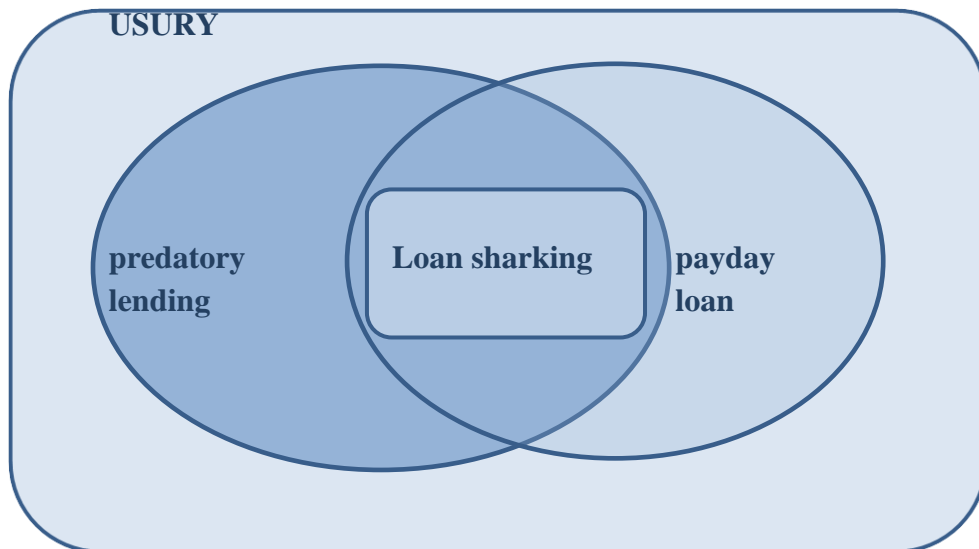
¹³ HODSON, OWENS ÉS FRITTS 2003.

¹⁴ SOEDERBERG 2014.

¹⁵ ANGYAL 1942.

A *predatory lending* (rablóhitel) kifejezés a loan sharkinghoz hasonlóan az uzsora ragadozó természetét emeli ki. *Predatory lending* alatt olyan tisztességtelen és visszaélészerű gyakorlatokat ért a szakirodalom, amelyek a kölcsönmegállapodás során hátrányos helyzetbe hozzák az adóst¹⁶. A *predatory lending* tehát gyűjtőfogalom, amely a gyakorlatban számos visszaélészerű tevékenységet magában foglal, például ide sorolandó az, ha az alkuképes kamatot fix kamatlábként állítja be az üzletkötő, vagy ha nem tisztázza kellőképpen a kölcsönszerződés részleteit. A kulcs a *predatory lending* esetén tehát a megtévesztési elem. A *predatory lending* látszólag a legális uzsora fogalomkeretébe illeszkedik, a gyakorlatban azonban számos ilyen tevékenység polgári jogi jogkövetkezményekkel jár, mi több, akár a tisztességtelen üzletkötő büntetőjogi felelősségét is magával vonhatja.

A fenti fogalmakat példákkal illusztrálva és összehasonlítva: amennyiben legális, de kizsákmányoló kamatra kölcsönt veszünk fel egy hitelezőtől, az alatt *pay-day loan* kell értenünk. Ha felmerül a tisztességtelen vagy visszaélészerű gyakorlat e kölcsön kapcsán, úgy *predatory lending*ről beszélhetünk. Amennyiben az erőszakos bűnözés a jelenség részévé válik, úgy áttérünk a *loan sharking*ra. Mindezen jelenségek pedig a *usury* fogalomkörén belül értelmezhetőek, amely a lehető legtágabb értelemben magában foglalja a kapcsolódó etikai és vallásjogi vonatkozásokat is.

Ahogy a mellékelt ábrából is kitűnik, a *payday loan* és a *predatory lending* jelentősen eltér, de rendelkezik közös keresztmetszettel: amennyiben az uzsorakölcsön magas kamatra tisztességtelen és visszaélészerű, de legális feltételekkel kötött, úgy mindkét fogalomkeretben értelmezhető. Felmerül a kérdés, hogy amennyiben a helyi törvények kamatplafont írnak elő, és a kölcsön kamatlába ezt meghaladja, akkor milyen uzsoráról beszélhetünk. Ez csak látszólagos ellentmondás, hiszen a polgári jogi jogkövetkezmény (pl. érvénytelenség) önmagában a *predatory lending* halmazába

¹⁶ ENGEL ÉS MCCOY 2002.

helyezi az ilyen cselekményt, mi több, egyes országokban a törvényes kamat fölötti hitelezés önmagában uszorabűncselekményt valósít meg.

E két halmaz keresztmetszetében található a *loan sharking*, amelyben már megjelenik az erőszak, mint plusz elem, s az összes halmazt öleli át a *usury* fogalmi köre, amely már a pusztán morálisan elítélendő uszorát is magában foglalja.

Jól látható, hogy az angolszász szakirodalom rendkívül árnyaltan tárgyalja az uszora jelenségét, és ennek köszönhetően a rendelkezésre álló angol nyelvű szakkifejezések fogalomelhatárolása két fontos konklúzióhoz is vezet:

- Az uszora jelenségek, tevékenységek rendkívül széles körét magában foglaló gyűjtőfogalom.
- Az uszora a nemzetközi szakirodalomban mind a bűnözéssel összefüggésben, mind attól függetlenül értelmezhető fogalom.

3. Fogalomalkotás

Ahhoz, hogy ráleljünk e jelenségek közötti kapcsolódási pontokra, és lehetőséget kapjunk az uszora fogalmának szociológiai meghatározására, nem elég pusztán gazdasági vagy kriminológiai szempontból vizsgálnunk az uszora ernyőfogalma alatti jelenségeket, hanem segítségül kell hívnunk Gramsci, Weber és Foucault hatalomról és uralomról szóló elméleteit is.

Ez utóbbiaknak kiváló foglatatát adja Farkas Zoltán *A hatalom és az uralom fogalma* c. műve, amelyben kifejti, hogy: „[A] hatalom az adott egyén (vagy csoport) nagymértékű társadalmi erejéből és a nagymértékben egyenlőtlen társadalmi erőviszonyokból eredő társadalmi erőfölénye a társadalmi élet adott területén, az egyének (vagy csoportok) adott körében.(...) A hatalom az adott egyénnek (vagy csoportnak) aktuálisan lehetőséget nyújt mások érdekei érvényesülésének alapvetően egyoldalú befolyásolására, és ezáltal saját érdekei, illetve az általa képviselt érdekek kiemelkedő mértékű érvényesítésére.”¹⁷ ... „Az uralom az adott egyénnek (vagy csoportnak) egyoldalúan aktuális lehetőséget nyújt az egyének adott körében mások testi szükségletei kielégülésének a közvetlen korlátozására, mások elzárására és testi bántalmazására, végső soron esetleg mások életének a kioltására.”¹⁸

Ezen elméletekre támaszkodva és az uszora fentebb kifejtett fogalomelhatárolása alapján kijelenthetjük, hogy az uszora általános szociológiai fogalmához a következő közös jellemzők vezethetnek:

1. Az uszora résztvevői között hatalmi viszony áll fenn, ami gazdasági okokra vezethető vissza, és elsősorban az anyagi erőforrásokhoz való egyenlőtlen hozzáféréseken alapul.

¹⁷FARKAS 2011. 36.

¹⁸Uo. 44.

2. Az uzsora e hatalmi viszonytal való törvényes vagy törvénytelen, ám mindenképpen aránytalan visszaélést feltételez.
3. Ez a visszaélés szolgáltatásért kért és kapott aránytalan mértékű ellenszolgáltatásában realizálódik.

A társadalmi kirekesztettségéről¹⁹ és szegény megélhetési stratégiákról szóló kutatások²⁰, illetve Max Weber társadalmi rétegződéséről szóló elmélete²¹ alátámasztják, hogy a többszörösen is kirekesztett, mélyszegénységben élő emberek hozzáférése a formális, legitim pénzügyi intézményrendszerhez, a pénzügyi oktatáshoz és általánosságban az anyagi javakhoz a legkorlátozottabb. Belátható, hogy a telepszerű körülmények között, gyakran szegregátumokban élő, az élet számos területén a társadalmi kirekesztés áldozataivá váló, anyagi erőforrásokhoz legkevésbé hozzáférő szegények védekezési képessége a legalacsonyabb, így potenciálisan ők lehetnek azok, akiket az uzsora jelensége a leginkább sújt.

Konkrét kutatási területemként az előbbi szintéren és társadalmi környezetben lejátszódó uzsorát határozom meg az áldozatok imént említett tulajdonságai, a jelenség következményeként megvalósuló erőszakos és egyéb bűncselekmények – azaz a jelenség kriminogén jellege –, továbbá azon tény miatt, hogy a törvény a jelenség e fajtáját üldözni rendeli. E három okból az uzsora ezen fajtája a kriminológia érdeklődésére is joggal tart igényt. Fontosnak tartom ugyanakkor kiemelni, hogy – amint az az általános szociológiai fogalomalkotási kísérletemből is kitűnik –, az uzsora jelenségét e konkrét kutatásban vizsgáltknál jóval szélesebb körben, a társadalom minden szintjén megtalálható jelenségnek tartom, ami világszerte tömegesen érinti a lakossági gyorshitelekbe belefulladás középosztályt, sújtja a bűnszervezeti uzsorába keveredett kis- és középvállalkozót, és minden bizonnyal eljut valamilyen mértékben és formában a „felső tízezer” világába is.

Felhasznált irodalom:

ANGYAL, P. (1942): *Az uzsora és a hitelsértés*. Attila-Nyomda Részvénytársaság, Budapest

BÉRES, T. & LUKÁCS., GY. (2008): Kamatos pénz a Csereháton. *Esély* 5. pp. 72

ENGEL, K. C. & MCCOY, P. A. (2002): A Tale of Three markets. The Law and Economics of Predatory Lending. *Texas Law Review*, 80 pp. 1255-1368

FARKAS, Z. (2011). A hatalom és az uralom fogalma. *Politikatudományi szemle*, 20 (2), pp. 31-49

GOSZTONYI, M. (2015): *A pénz zsonglőrjei: a szegénységben élők pénzgazdálkodásának bemutatása egy részvételi akciókutatáson keresztül*. Előadás, 2015. szeptember 22.

¹⁹ YOUNG 1999.

²⁰ MESSING és Molnár 2011.

²¹ WEBER 1946. 180-195.; 1978.

HODSON, M., OWENS, S. & FRITTS, S.(2003) Payday Lending. *Federal Deposit Insurance Corporation*. <https://www.fdic.gov/bank/analytical/fyi/2003/012903fyi.html>, (2016.06.25.)

Merriam-Webster. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/usury>, (2016.06.25)

MESSING, V. & MOLNÁR, E. (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 1, pp. 53-80

PACKMAN, C. (2014). *Payday lending: global growth of the high-cost credit market*. New York: Springer.

REDDY, S. (2010): States to Protect Borrowers Who Turn to Cars for Cash. *The Wall Street Journal*.
<http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704746804575367250783943906> , (2016.06.28.)

SOEDERBERG, S. (2014): Debtfare states and the poverty industry: Money, discipline and the surplus population. New York: Routledge.

WEBER, Max (1946): *From Max Weber* (ed: Gerth, H & Mills, C. W.). New York, Free Press, pp. 180-195. Változtatásokkal újraközölve:

WEBER, Max (1978): *Economy and Society: an Outline of Interpretive* (ed. Roth, G. & Wittich, C). Berkeley: University of California Press

YOUNG, J. (1999): *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: Sage

THE CONCEPTUAL UNDERSTANDING OF USURY

An Attempt to Determine the General Sociologic Definition of a Social Phenomenon

This writing is about the problem of conceptualization. In order to do scientific research, it is inevitable to have a clear definition of the phenomenon that is to be researched. In the case of usury, that definition is not available for the researcher and hence it is the pursuit of this paper to clarify definitions and provide a general sociologic definition for future use.

The first problem is that as for now, only narrowed down definitions are available in the Hungarian literature on usury. The second problem is that even though the English literature on usury is quite rich, there are multiple definitions to work with.

Concepts are compared, discussed and dissected and in the end, the essay attempts to provide a general concept under which all angles of the social phenomenon – all terms describing a kind of usury – can be interpreted in future research.